

ЕВРОПЕЙСКАТА ДЕМОКРАЦИЯ В ЕРАТА НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ И УСЛОВИЯТА НА ПОЛИКРИЗИСНОСТ

Моника Панайотова¹
e-mail: monika.panayotova@unwe.bg

Резюме

Целта на студията е да анализира предизвикателствата пред европейската демокрация в ерата на изкуствения интелект и условията на поликризисност, свързани с рисковете от поляризация в обществото, дезинформация, оформящото се когнитивно „бойно поле“, атакуващо умовете и сърцата на европейските граждани, в частност на младите хора. След като прави преглед на глобалните рискове според Световния икономически форум, на резултатите от европейските избори през 2024 г., на стратегическите приоритети на Европейския съюз и Европейската комисия за новия петгодишен мандат (2024 – 2029) и отчита нарастващия брой на крайно-десни формации в Европейския парламент поради вота за тях от поколение Z, авторът показва определени причини и симптоми за „здравето“ на европейската демокрация. В допълнение освен методите на анализ и синтез на първични и вторични източници на информация, обобщение, индукция и дедукция, в студията е използван методът на честотното разпределение, чрез представяне на въпроси от авторско проучване, в което вземат участие 65 студента, 98% от които, представители на поколение „Z“. В заключение публикацията прави определени изводи и препоръки за оздравяване на демокрацията, свързани с: новия щит на европейската демокрация, който се нуждае от подготвени „рицари“; с уязвимостта на отворените европейски общества; и с риска „цифровият площад“ и изкуственият интелект да се превърнат в антидемократична траектория подкопаваща устоите на ЕС.

Ключови думи: европейска демокрация, изкуствен интелект, когнитивна сфера, дезинформация, млади хора, поликриза, ЕС

JEL: F50, F53, D81, Z18, O52

Увод

Целта на настоящата публикация е да покаже предизвикателствата пред европейската демокрация, свързани с появата на изкуствения интелект (ИИ) в условията на поликризисност, създаващи предпоставка за подкопаване на

¹ Главен асистент, доктор, катедра „Международни отношения“, факултет „Международна икономика и политика“, УНСС, ORCID: 0000-0003-3370-965X

доверието на младите в демократичните системи, поляризация в обществото и увеличаване уязвимостта му в когнитивната сфера.

Темата на разработката е изключително навременна, тъй като Европейският съюз се намира в ключов момент за своето стратегическо развитие, а именно:

- След европейските избори през юни 2024 г., в които макар спечелилото мнозинство да е от про-европейските политически семейства, нараства броят на крайно-десните формации в Европейския парламент (ЕП) и влиянието им в Европейската комисия (ЕК) с предложението за първи път да има изпълнителен заместник-председател от фракцията на Европейските консерватори и реформисти в Колегиума на комисарите, който се очаква да отговаря за въпросите на сближаването и реформите;
- След обявения нов Стратегически дневен ред от европейските лидери (2024 – 2029), в който един от трите ключови приоритети е „Свободна и демократична Европа“;
- В началото на новия мандат на европейските институции 2024 – 2029г., който започва с призива на преизбрания председател на Европейската комисия Урсула фон дер Лайен, че е време да бъде направен „изборът на Европа“ и защитена европейската демокрация;
- В условията на поликризисност, термин използван от Световния икономически форум през 2023 г., за да обясни как настоящите и бъдещите комплексни рискове, имащи икономическо, екологично, геополитическо, социално и технологично измерение, могат да си взаимодействат и да образуват „поликриза“, чието общо въздействие е по-голямо от сумата на отделните му части.
- В ситуация, в която за първи път в историята пет поколения – бейби бумърите, поколенията X, Y, Z и Alpha² - живеят заедно в нашите общества, като всяко от тях проявява различни нагласи, предпочитания и поведение, особено в контекста на цифровите технологии и желанието на поколение Z за бърз достъп до информация и персонализирано съдържание.
- Оформящото се когнитивно „бойно поле“, в което дезинформацията и противопоставящата реторика в цифровото пространство атакуват умовете и сърцата на гражданите (в частност младите хора), подкопавайки нивото на обществено доверие в демократичните системи, институциите и ЕС.

² Бейби бумърите са родените в периода: 1946 г. – 1964 г.; Поколението „X“ са родените в периода: 1965 г. – 1980 г.; Поколението „Y“ са родените в периода: 1981 г. – 1996 г.; Поколението „Z“ са родените в периода: 1997 г. – 2012 г.; Поколението „Alpha“ са родените в периода: 2010 г. – 2024 г.

- В ерата на изкуствения интелект, който освен потенциал за растеж и положителна роля в икономиката и обществото, може да бъде своеобразна заплаха за стабилността на демократичните общества и за създаване на поляризация в тях посредством дезинформация и манипулиране на информацията.

За целите на анализа е проведено авторско проучване сред студентската аудитория на тема: „Поликризисност и предизвикателства в когнитивната сфера, и новата цифрова среда“, в което чрез платформата „SurveyPlanet“ вземат участие 65 студента, 98% от които, представители на поколение „Z“, изучаващи международни отношения и европейски въпроси в Университета за национално и световно стопанство и Софийския университет. Също така освен метода на честотното разпределение, в студията са използвани методите на анализ и синтез на първични и вторични източници на информация, обобщение, индукция и дедукция.

На база на анализа, без претенция за изчерпателност, ще бъдат изведени изводи, които ще покажат определени както причини, така и симптоми за „здравето“ на европейската демокрация и потенциални препоръки, за тяхното минимизиране.

Публикацията е предназначена за студенти по европейските въпроси, политическите науки и международните отношения, за специалисти и практики от публичния сектор и политиката, изследователи от неправителствени организации, мозъчни тръстове и академичната сфера, както и за всички, които проявяват специфичен интерес по темата и се вълнуват от развитието на Европейския съюз и процесите в света, в който живеем.

Европейската демокрация – симптоми и перспективи след изборите за Европейски парламент 2024 г.

Преди изборите за Европейски парламент, които се провеждат през юни 2024 г., европейските граждани идентифицират, в рамките на тематичен Евробарометър от декември 2023 г., следните най-сериозни заплахи пред демокрацията: „невярна и/или подвеждаща информация като цяло, разпространявана онлайн и офлайн“ (38%); „нарастващото недоверие и скептицизъм към демократичните институции“ (32%); „липса на ангажираност и интерес към политиката и изборите сред обикновените граждани“ (26%); „липса на възможности за гражданите да изразяват мнението си“ (23%); „пропаганда и невярна/подвеждаща информация от недемократичен чуждестранен източник“ (22%); „скрита чуждестранна намеса в политиката и икономиката на дадена страна, включително чрез финансиране на местни участници“ (21%) (European Commission, 2024d).

Изборите през 2024 г. запазват нивото на избирателна активност от предходния период 2019 – 2024 – 51%, като най-активни са гласоподавателите на възраст 55+: 58%, тези в диапазона 40-54: 51%, младите 25-39 годишни, съставляват 46%, а най-младите в диапазона между 15-24 години, съставляват 36% от гласувалите. Демокрацията и върховенството на правото са посочени като една от седемте теми (на четвърта позиция), насърчаващи гласуването на европейските избори. Другите посочени водещи причини са: нарастващите цени, разходи за живот, икономическата и международната ситуации, миграцията и политика за убежище, околната среда и изменението на климата, отбраната и сигурността на ЕС. В частност България е сред страните с ниска активност, едва 34% гласували (от които 55+ г. – 37%; 40-54 г. – 35%; 25-39 г. – 33%; 15-24 г. – 22%), спрямо 66% негласували, независимо, че по закон гласуването е задължително в страната от 2016 г. (European Commission, 2024e).

Общият резултат на европейско ниво дава възможност за анализ и в двете посоки, дали чашата е полупразна или полупълна. Аргументите и в двете посоки биха имали своята валидност.

Председателят на Европейския парламент Роберта Мецола коментира резултатите от проучването, казвайки, че: „през юни 2024 г. е отбелязана най-високата избирателна активност на изборите за Европейски парламент от 30 години насам“ и поема ангажимент, че заедно с Европейската комисия ще работят за посочените от гражданите въпроси, свързани с икономиката, социалната политика, демокрацията и сигурността (European parliament, 2024a). Други биха казали, че половината от европейските граждани, имащи право на глас, обаче, не припознават никой от политическите субекти и техните кандидати, нито предлаганите приоритети и политики от тях и тези близо 50% не са представени в демократичната агора на Европейския съюз, както често е наричан ЕП.

Това, което обаче може да се очертае като експлицитен симптом на тези европейски избори е изборът, който правят младите хора от така нареченото поколение Z (1997 – 2012), особено тези в Западна Европа, подкрепяйки в своето мнозинство крайно-десни формации в държавите членки и отдръпвайки се от тези, които са подкрепяли на предходните избори, а именно зелените и про-либералните формации.

Крайното дясно няма единна дефиниция, то по-скоро е събирателно понятие, което често се характеризира с национализъм, расизъм, ксенофобия, призив за силна държава и антидемократични нагласи. Не всички черти винаги са налице, но ключови елементи като отхвърлянето на демокрацията или равенството са определящи. Въпреки че някои легални крайно десни групи може да не са открито екстремистки, те все пак могат да допринесат

за екстремизъм. Радикалната десница обикновено набляга на авторитаризма, нативизма (произхожда от „вроден“ и в политически смисъл означава даване на предимство на интересите на местните граждани пред тези на имигрантите) и популизма (Sterkenburg, 2019).

В тази връзка, следва да се вземе предвид, че въпреки че дясно-центристите и левите про-европейски партии печелят челните позиции в новия състав на Европейския парламент и респективно председателските места в Европейския съвет и ЕК, се наблюдава намаляване на местата за либералите и зелените в ЕП в полза на десните и крайно десните формации.

Таблица 1: Съпоставка на състава на Европейския парламент в двата мандата (2019-2024) и (2024-2029)

Европейският парламент в края на мандата (2019 – 2024)	Брой места	Учредително заседание на Европейския парламент (2024 – 2029)	Брой места
ЕНП – Група на Европейската народна партия (Християндемократи)	179	ЕНП – Група на Европейската народна партия (Християндемократи)	188
С&Д (S&D) – Група на Прогресивния алианс на социалистите и демократите в Европейския парламент	138	С&Д (S&D) – Група на Прогресивния алианс на социалистите и демократите в Европейския парламент	136
Renew Europe – Група „Обнови Европа“	98	RfE – Патриоти за Европа	84
Зелените/ЕСА – Група на Зелените/Европейски свободен алианс	70	ЕКР – Европейски консерватори и реформисти	78
ЕКР Европейски консерватори и реформисти	69	RenewEurope – Група „Обнови Европа“	77
ID – Група „Идентичност и демокрация“	49	Зелените/ЕСА – Група на Зелените/Европейски свободен алианс	53
The Left – Група на левицата в Европейския парламент – GUE/NGL	37	The Left – Група на левицата в Европейския парламент – GUE/NGL	46
НЧ – Независими членове	63	НЧ – Независими членове	33
		ESN – Европа на суверенните нации	25

Източник: Разработено от автора, на база на данните и инструментите за сравняване, предоставени от Европейския парламент (Европейски парламент, 2024)

Какви могат да бъдат причините за тези симптоми, за да може да се диагностицират и решават проблемите по правилния начин с цел оздравяване и защита на европейската демокрация, ще бъде фокусът на настоящата разработка.

За целта ще бъдат разгледани фактори като уязвимостта на обществото и поколение Z в условията на поликризисност и когнитивно „бойно поле“, демократичните нагласи на младите, ролята на социалните платформи и новия цифров площад в ерата на изкуствения интелект. В допълнение, както бе отбелязано, ще бъдат използвани и данни от проучване на тема: „Поликризисност и предизвикателства в когнитивната сфера, и новата цифрова среда“, направено от автора в периода 16 – 25 май 2024 г. сред 65 студенти бакалавърска степен в областта на международните отношения, хуманитарните науки и/или темите за Европейския съюз от Университета за национално и световно стопанство и от Софийския университет, като 98% от тях попадат във възрастовата група между 19 и 25 години, правейки ги представители на „поколение Z“.

Нов щит за европейската демокрация – как да не бъде допуснато силата на ЕС да се превърне в негова слабост

На 27 юни 2024 г., на заседание на Европейския съвет, държавните и правителствените ръководители на страните членки приемат Стратегическата програма на Съюза, очертаваща приоритетите и насоките на ЕС за новия институционален цикъл 2024 – 2029 г. и служеща като ръководна рамка за работата на европейските институции. В нея освен постигането на „силна и сигурна“, както и на „просперираща и конкурентоспособна“ Европа, се поставя приоритетност и на „свободна и демократична Европа“. Предвид, че европейските ценности на демокрацията, човешкото достойнство, свободата и защитата на човешките права са в основата на силата на Европейския съюз, лидерите дават заявка, че следващите пет години Съюзът ще работи за укрепване на европейската демократична устойчивост, включително чрез задълбочаване на гражданското участие, защита на свободните и плуралистични медии и гражданското общество, справяне с чуждестранната намеса и противодействие на опитите за дестабилизация, включително чрез дезинформация и реч на омразата. Освен това ЕС ще държи технологичните компании отговорни за запазването на демократичния диалог онлайн (European Council, 2024).

В политическите насоки за новия петгодишен мандат на Европейската комисия (2024 – 2029 г.), които преизбраният ѝ председател Урсула фон дер Лайен представя на 18 юли 2024 г. пред Европейския парламент, се отбеляз-

ва, че изборът пред Европа е или да остави да надделеят екстремистите и радетелите на политиката на отстъпки, или да гарантира, че запазва здрави демократичните си сили, работейки приоритетно в областта на демокрацията и социалната справедливост. Един от седемте приоритета е озаглавен „защита на нашата демокрация, отстояване на нашите ценности“ и включва акценти върху защитата на европейската демокрация, укрепване на върховенството на закона и поставяне на гражданите в центъра на демокрацията в ЕС. След анализ на съществуващите заплахи срещу европейските демократични системи и институции, свързани с увеличаване на броя на заплахите от вътрешни и чуждестранни субекти като враждебно настроени правителства или недържавни субекти, се предвижда изграждане на нов щит за европейската демокрация. Неговата цел е да се повиши ситуационната осведоменост чрез откриване, анализиране и проактивно противодействие на дезинформацията и манипулирането на информация. Също така акцент се поставя върху изграждането на устойчивост в обществото чрез повишаване на цифровата и медийната грамотност и засилване на превенцията чрез изпреварващо разобличаване. Отчетена е дълбоката промяна в информационното пространство, в което съдържанието все повече се създава не от редакционен екип на установени медийни източници, а от потребители на мрежови платформи и/или изкуствен интелект, бивайки показвано с помощта на алгоритми. В резултат Европейската комисия планира: създаването на европейска мрежа от проверители на факти, която да е достъпна на всички езици; укрепването на правоприлагането в цифровата сфера с акцент върху и акта за изкуствения интелект и законодателния акт за цифровите услуги; борба с все по-реалистичните „дълбоки фалшификати“ (European commission, 2024a)

В новия състав на ЕК са предвидени ресорен комисар, който ще отговаря за „демокрация, справедливост и върховенство на закона“ и в своята работа ще се ръководи от изпълнителен заместник-председател, отговарящ за „технологичен суверенитет, сигурност и демокрация“. В така нареченото възложително писмо (mission letter), което се изпраща от председателя на ЕК до всеки от номинираните за бъдещи членове на Колегиума, се отбелязва, че очакванията към ресорния комисар са да противодейства на дезинформацията чрез непрекъснато предоставяне на ясна и акуратна информация, както и да води процеса по изграждане на новия щит за европейската демокрация, стъпвайки върху вече постигнатото в изпълнение на Плана за действие за европейската демокрация от 2020 г. и пакета за защита на демокрацията от 2023 г. (European Commission, 2024b).

Планът за действие за европейската демокрация цели изграждане на по-устойчиви демокрации в целия ЕС чрез насърчаване на свободни и чест-

ни избори, укрепване на свободата на медиите и борба с дезинформацията. Пакетът за защита на демокрацията цели справяне със заплахата от чуждестранна намеса чрез въвеждане на общи стандарти за прозрачност, за да се защити демократичната сфера на ЕС, да се насърчи институционалното доверие, да се защити откритият обществен дебат от скрита намеса (Европейска комисия, 2024a). Той включва предложение за директива относно прозрачността на представителството на интереси, извършвано от името на трети държави и две препоръки за укрепване на изборите и насърчаване на по-голямо гражданско участие във формирането на публични политики (European Parliament, 2024b).

В допълнение във възложителното писмо до ресорния еврокомисар се поставя приоритет върху засилване на борбата с дезинформацията и чуждестранното манипулиране на информация и вмешателство, както и върху увеличаване на капацитета за идентифициране, анализ и проактивно противодействие на заплахите. В мисията на комисаря са и защитата на независими медии и журналисти, създаване на платформа за гражданското общество за активен диалог и защита на ангажираните с човешките права активисти и представители на неправителствени организации, опазване сигурността на политически кандидати и избрани представители, приключване на междуинституционалните преговори за европейските партии и фондации. Също така се отбелязва, че нивото на амбиция на ЕК е да стартира нова ера на диалог, като още в първите 100 дни на управление следва да бъде проведено първото издание на „годишни диалози за младежката политика“, така че гласът на младите хора да бъде чул и да формира бъдещата работа на Европейската комисия (European Commission, 2024b).

Видимо европейските институции полагат усилия и приоритетно фокусират вниманието си за укрепване на демокрацията в ЕС. Това, което липсва е наличието на по-интегриран подход, който да формира единна визия за всички законодателни и незаконодателни инициативи в областта, както и тяхната свързаност с други сфери като например цифровата трансформация, образованието, културата, сигурността и отбраната. Множеството документи и инициативи може да са полезни от гледна точка на политическа отчетност за свършеното, но лабиринтът от информация, който се създава по-скоро би бил предизвикателство за практическото им прилагане, а то е това, което би имало реална резултатност за гражданите и обществото. Ресорите, така както са предложени за новия мандат на Европейската комисия се стремят да отговорят на комплексните въпроси, пред които е изправен Съюзът, но те създават предпоставки за още по-голяма комплицираност в процеса на правене на политики и инициране на законодателство. Анализатори и експерти твърдят, че до някъде този подход следва и препоръката

на Макиавели за „разделяй и владей“, чрез която преизбраният председател иска да балансира различните институционални интереси и партийни амбиции в Европейската комисия, запазвайки своята сила. По този начин се дава и обяснение защо за първи път се заема пост на изпълнителен заместник-председател на ЕК от фракцията на Европейските консерватори и реформисти в институцията, защитаваща наднационалния общ европейски интерес, предвид, че ЕКР се водят центристка мека евро скептична формация, която е за сътрудничество, но не и за задълбочаване на интеграцията в ЕС. Дали Макиавели е вдъхновителят на тези действия или не, само времето може да покаже, но поради тематичното припокриване в някои области рискът от колективна безотговорност и създаване на хаос в политическите дирекции на администрацията е много голям.

В контекста на демокрацията е важно освен посоченият ресорен комисар и неговият изпълнителен заместник-председател, също така да се работи в синхрон с комисаря за „отбрана и космическо пространство“, както и с комисаря, който ще отговаря за „справедливост между поколенията, младеж, култура и спорт“ и неговия, изпълнителен заместник-председател, отговарящ за „хора, умения и подготовка“ (където попада и образованието). За съжаление „образованието“ към момента във вида, в който са предложени на вниманието на Европейския парламент и държавите членки, не присъства експлицитно в заглавието на никой от 27 ресора на членовете на Колегиума. Образованието, сигурността и отбраната следва да вървят ръка за ръка, без да се допуска формирането на разделителна линия между тях, път по който тръгват държавите членки с направеното предложение за намаляване на бюджета за Еразъм+ за 2025 г. с 295 милиона евро, поради разходите на Съюза за войната в Украйна.

През 2023 г., не случайно НАТО определя на база на свои анализи и данни когнитивната област за шестата оперативна област, наред със сухопътната, въздушната, морската, кибернетичната и космическата, отбелязвайки, че така наречената „когнитивна война“ обединява в едно употребата на кибер, информационни, психологически и способности за социален инженеринг. Тези дейности, провеждани в синхрон с други инструменти на силата, могат да повлияят на нагласите и поведението чрез въздействие, защита или нарушаване на индивидуални и групови когнитивни функции и процеси, за да се получи предимство пред противника (НАТО, 2023а).

Новият щит за европейската демокрация следва да бъде носен от подготвени „рицари“, не само от страна на институциите, но и на самите граждани. Затова образованието и културата имат ключова роля. Ако държавите не инвестират достатъчно в тези сфери в контекста на укрепването на демокрацията и не постигнат мултиплициращ ефект с европейските институции,

рискуват да загубят битката на все по-важното когнитивно „бойно поле“, полето за умовете и сърцата на европейските граждани. Един от най-важните инструменти за изграждане на устойчивост към когнитивни манипулации е именно образованието.

Укрепването на институциите и наличието на контрол и баланс между тях е важно за функционирането на демокрацията, но следва да бъде осъзнато от отговорните за политиките, че центърът на тежестта се измества към необходимостта от формирането на про-европейски начин на мислене и осъзнато чувство за принадлежност към европейския проект, изграждане на умения за устойчивост в когнитивната сфера, новата информационна и цифрова среда. В противен случай има риск да се получи парадоксът да има демократични институции, но граждани, девалвиращи ценността на демокрацията и проявяващи склонност към подкрепа на авторитарен начин на управление, без да съзнават риска от това за самите себе си и своето бъдеще.

Европейските политически партии и респективно техните членове по места следва също да преосмислят във висока степен принципите или липсата на такива при избора на кандидати за техните листи, успявайки да постигнат обществен баланс на репрезентативност в тях от гледна точка на експертиза, на демографски показатели, опит и не на последно по важност място – ценностен компас. Положителен факт е, че мнозинството в предстоящия нов мандат е от про-европейски партии, но има все още висок процент негласуващи граждани, както и такива, които често по убеденост не са анти-европейски настроени, но са склонни на протестен вот срещу традиционните партии и така припознават крайните формации за свой изразител.

Изграждане на европейска идентичност, въвеждане на гражданско образование чрез интерактивни методи, възпитаване в чувство за европейско гражданство и споделеност, развиване на умения за медийна грамотност и критично мислене, както и провеждане на европейска комуникационна политика, която не само да информира, но и да общува с гражданите на достъпен език, докосващ умовете и сърцата им, са сред важните стъпки, които следва да вървят успоредно с изготвянето на стратегически документи за сътрудничество, законодателство и инфраструктура за защита на демокрацията. Предвид разпределението на компетенциите според Лисабонския договор, това означава и много ясен ангажимент от страна на държавите членки.

По този начин може да се противодейства ефективно на дезинформацията и поляризацията сред европейските граждани, които трети държави и вътрешнополитически субекти правят, опитвайки се да превърнат силата на отвореното европейско общество в негова слабост.

Възприемането на ориентиран към човека подход за противодействие на дезинформацията и когнитивните манипулации е от решаващо значение, защото той защитава най-уязвимия аспект – човешкият ум.

Уязвимостта на обществото и поколение Z в условията на поликризисност и когнитивно „бойно поле“

В резултат на поредицата от кризи, които преживяват светът и Европа през последните години, икономическата и финансова криза, миграционната криза, кризата с Ковид-19, войната в Украйна и нарастващият брой природни бедствия в резултат на измененията на климата, води до все по-осезаемото осмисляне на факта, че сигурността е многоаспектна, тъй като има пред себе си рискове в икономическо, социално-обществено, екологично, геополитическо и технологично измерение.

През 2023 г. Световният икономически форум в Доклада си за глобалните рискове за 2023 г. използва терминът „поликриза“, за да опише как взаимосвързаните глобални рискове както настоящи, така и бъдещи, могат да си взаимодействат по начин, по който да създадат предпоставки за криза с кумулативно въздействие – поликриза, която да е по-голяма от сумата на отделните ѝ части и потенциално да води до катастрофални последици, включително въоръжен конфликт (Torkington, 2023). При сравняване на анализите на възприятията за глобалните рискове за 2022 – 2023 и респективно 2023 – 2024 година, може да бъде установено, че една част от тях се запазват, но същевременно се появяват и нови, свързани с нарастващата икономическа несигурност, със скоростта на технологично развитие и активното навлизане на изкуствения интелект в обществото и икономиката в световен план.

Интересно и важно е също така сравнението между докладите за 2023 и 2024 г., където се вижда, че свързаните със социалната поляризация, климата и околната среда рискове остават в две и десет годишните перспективи, като същевременно се появяват нови, предимно с технологично измерение.

Относно прогнозата за очаквани рискове през следващите две години от доклада от 2023 г., в първите пет идентифицирани риска се очертават с превес тези със социално-обществено измерение (криза на жизнения стандарт; ерозия на социалното сближаване и поляризация в обществото), както и тези с екологично (природни бедствия и екстремни метеорологични явления; неуспех в смекчаването на негативните последици от изменението на климата), а геополитическият риск е свързан с геоикономическа конфронтация. За сравнение в доклада за 2024 г. се появяват сред първите пет приоритетни рискове, тези с технологично измерение (невярна информация и дезинформация; кибер-несигурност), запазва се рискът с екологично, свър-

зан с екстремни метеорологични явления, както и със социално-обществено измерение относно поляризацията в обществото, а идентифицираният геополитически риск е свързан с междудържавен военен конфликт.

За десет години напред шест от десет идентифицирани риска за 2022 – 2023г. са с екологично измерение, свързани с: измененията на климата, загубата на биоразнообразие и криза на природните ресурси, природни бедствия и екстремни метеорологични явления; два са със социално-обществено измерение и са свързани с принудителната миграция и поляризация в обществото; един с технологично измерение – мащабни киберпрестъпления и високи нива на кибер-несигурност, и един с геоикономическа конфронтация. Съгласно доклада за следващия период 2023 – 2024г., за декада напред са посочени пет риска, свързани с екологичното измерение като към познатите се добавят и рисковете от критични промени в земните системи и замърсяването; два риска са свързани със социално-общественото измерение – принудителната миграция и поляризация в обществото, и три с технологичното – невярна информация и дезинформация, неблагоприятни резултати от прилагането на технологии с изкуствен интелект и кибер-несигурност.

На база на гореизложеното може да бъде проследена нарастващата уязвимост на обществата, и в частност – на отворените европейски общества, в контекста на технологичните и екологични трансформации. Колкото повече нараства поляризацията в обществото, толкова по-лесно става за противниците на демокрацията и трети държави.

Кризите, независимо дали са причинени от държавни или недържавни актьори, глобално затопляне или цифрова трансформация, могат да бъдат ефективно използвани в когнитивната област, като подклаждат нестабилност и страх сред хората.

Затова подготовката и изграждането на устойчивост в гражданите е от ключово значение за стабилността и преодоляването на рисковете пред сигурността по конструктивен начин. В когнитивното бойно поле, населението и целият политически процес са основна цел на противника. В когнитивната война оръжието и целта са самите граждани – техните човешки мисли, емоции и поведение.

Поведенческите психолози се съсредоточават върху манипулирането на стимул и наблюдаването на реакция като измерват причината и следствието с преки наблюдения. Но техните методи не позволяват да се изследват мисловни процеси, които стоят зад действията на човек. Затова когнитивните психолози искат да излязат извън рамката на простото наблюдение между стимул и реакция, опитвайки се да обяснят какво се случва между тях. Този клон на психологията използва научни методи, за да осмисли това, което

става в ума на човек между наблюдаваните причини и следствие. Тази област разглежда процеси от по-висок порядък като например употребата на езика, решаването на всякакъв вид задачи, създаването на спомени, които правят хората, такива каквито са. В човешкия мозък постъпват огромни обеми от информация от външния свят (наричани „външни стимули“), което кара някои когнитивни психолози да предполагат, че мозъкът борави с тази информация като компютър – получава входни данни (външни стимули), обработва ги (мисловна дейност, когниция) и след това генерира изходни данни (поведение или емоции) (Ролс, Ригс, 2023, с. 61-62).

Разликата между информационната и кибер войната спрямо когнитивната, е че информационната се отнася до контрол над медиите, кибер до конкретни атаки срещу (критична) инфраструктура, а когнитивната до контрол над мозъка. Предназначена е да променя възприятията за реалността, да увеличават противниковите въздействия върху емоционалните и подсъзнателните области, да превръщат манипулацията на цялото общество в нова норма (NATO, 2023b).

Затова според д-р Джеймс Джордано, известен професор по неврология и невротехнологии, „Мозъкът е бойното поле на бъдещето“ (на 21 век). Той обяснява как нововъзникващите технологии предоставят средства за оценка и манипулиране на човешкото съзнание, когниции, емоции и поведение, носейки със себе си потенциала да трансформират обществото (Giordano, 2018).

С нарастващата роля на технологиите, навлизането на ИИ и информационното претоварване, индивидуалните когнитивни способности на човек стават все по-недостатъчни за вземане на информирани и навременни решения, което създава подходяща почва за дезинформация и увеличава противниковото предимство.

Дезинформацията се отнася до погрешна или манипулирана информация, която се разпространява умишлено с цел да се подведе. Това е крайъгълният камък на класическата пропаганда, но също така е в основата на по-новото явление „фалшиви новини“. Умишленото използване на невярна информация с цел заблуда не е нещо ново. Цифровите платформи и пространство обаче променят из основи естеството на дезинформацията (Swedish Psychological Defence Agency, 2023, p. 20).

В контекста на терминологията отнасяща се до дезинформацията, следва да се прави разграничение между множеството понятия, които често попадат под нейната „шапка“, но имат своето нюансирано различие.

Както се отбелязва в Плана за действие за европейската демокрация от 2020 г., разграничението между различните явления, които обикновено се

наричат „дезинформация“, дава възможност за разработване на подходящи политически ответни мерки:

- невярна информация е невярно или подвеждащо съдържание, споделяно без намерение да се нанесат вреди, въпреки че последиците могат да бъдат вредни, например когато хората добросъвестно споделят невярна информация с приятели и членове на семейството;
- дезинформация е невярно или подвеждащо съдържание, което се разпространява с цел измама или осигуряване на икономическа или политическа изгода и което може да бъде в ущърб на обществения интерес;
- операции за информационно влияние са координирани усилия от страна на местни или чуждестранни участници за оказване на влияние върху целевата аудитория чрез използване на набор от средства за измама, включително потискане на независими източници на информация в съчетание с дезинформация;
- както и външна намеса в информационното пространство — тя често е част от по-широкомащабна хибридна операция и може да бъде определена като принудителни и подвеждащи усилия за нарушаване на свободното формиране и изразяване на политическата воля на отделни лица от страна на чуждестранен държавен участник или негов агент (European Commission, 2020).

Относно поликризисността, предизвикателствата в когнитивната сфера, и новата цифрова среда, младите представители на поколение Z взели участие в авторското проучване, идентифицират в следващите пет години група от рискове, които имат екологично, социално-обществено и технологично измерение.

Характерното за поколение Z е, че не познават живот без интернет и приемат цифровите технологии като неизменна част от ежедневието си. Винаги са свързани в мрежата чрез дигиталните си устройства, от които учат, получават актуална информация, пазаруват и общуват в социалните мрежи. Непрекъснато консумират уебсъдържание на няколко екрана, дори по време на реални контакти, така на практика не поставят граница между онлайн и офлайн пространство (Котлър, Картаджая, Сетиуан, 2022, с. 47).

На въпрос кои от изброените 12 риска: 1) климатичните промени и глобалното затопляне; 2) навлизането на изкуствения интелект в икономиката и обществото; 3) висока поляризация на общественото мнение и неспособност на политическия елит да балансира чрез представителство на интереси на различни групи; 4) икономическа и социална нестабилност; 5) разпад на демократичните устои и увеличаване на авторитарните режими в световен план; 6) геоикономическо противопоставяне; 7) геополитическо противопоставяне; 8) военен конфликт на Балканите; 9) разрастване на военния

конфликт в Европа и засягане на сигурността в Черно море; 10) миграция; 11) кибер-несигурност; 12) дезинформация, манипулация, пропаганда, в най-голяма степен считат, че ще бъдат в основата на поликризисността следващите пет години, анкетираните очертават като приоритетни следващите пет риска – 1) климатичните промени и глобалното затопляне, 2) миграцията, 3) дезинформацията, манипулацията и пропагандата, 4) навлизането на изкуствения интелект в икономиката и обществото и 5) висока поляризация на общественото мнение и неспособност на политическия елит да балансира чрез представителство на интереси на различни групи.

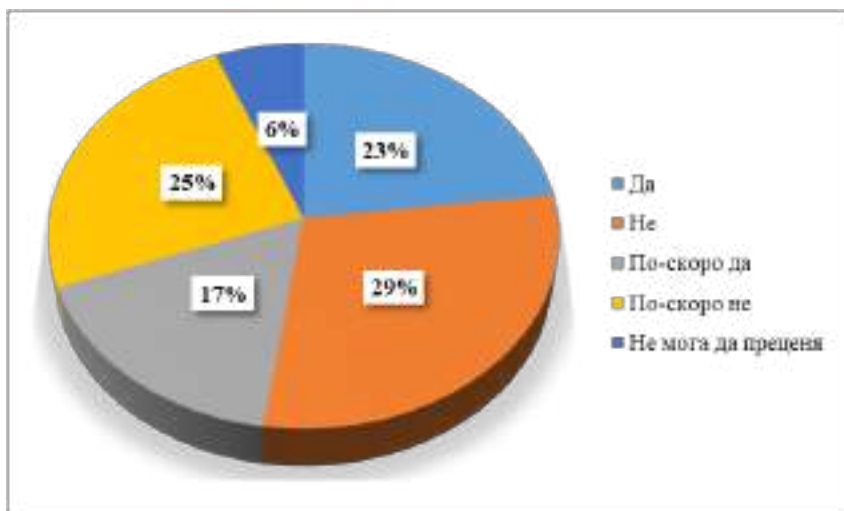
Източник: Авторско изследване

Фигура 1: „Поликризата“, представлява съвкупност от свързани глобални рискове, чието общо въздействие е по-голямо от сумата на съставните му части. Кой от изброените рискове в най-голяма степен считате, че ще бъдат в основата на поликризисността следващите пет години?“ (може да отбележите минимум 1, максимум 6 отговора)

Младите хора констатираят осъзнат проблем за уязвимостта на обществото и респективно на гражданите с оглед на дезинформацията и появата на изкуствения интелект в съвременната цифрова среда, от една страна. От друга страна, тази уязвимост е налице и предвид климатичните промени и глобалното затопляне, както и миграцията, която е породена от войните в

Украйна и Близкия Изток, а и в бъдеще се очаква да бъде потенциално провокирана от недостига на природни и ключови ресурси заради проблеми с околната среда. По отношение на последния идентифициран риск, свързан с високата поляризация в общественото мнение и неспособност на политическия елит за постигане на консенсус в продължаващата дълга политическа криза от 2021 г. до днес, следва да се отбележи, че това може да бъде причина за проявата на определена анти-демократична симптоматика сред най-младите.

На въпрос от проведеното авторско проучване дали считат, че за по-голяма стабилност в държавата следва начело да стои силна фигура, която да бъде избирана чрез пряк вот от гражданите, но която да не е необходимо да се отчита пред парламента, 40% от респондентите дават положителен отговор, близо 54% отрицателен, а 6% не могат да преценят. Това показва склонността на немалък процент от анкетираните към едноличното управление на фигура в една парламентарна република, без да се отчита и да бъде контролирана от Народното събрание. Тази фигура може да е авторитетна, но няма гаранции, че няма да бъде авторитарна.

Източник: Авторско изследване

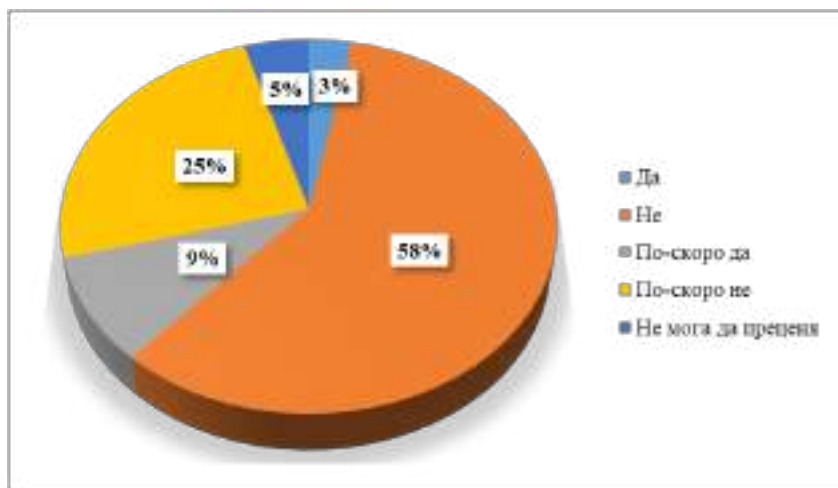
Фигура 2: „Считате ли, че за по-голяма стабилност в държавата следва начело да стои силна фигура, която да бъде избирана чрез пряк вот от гражданите, но която да не е необходимо да се отчита пред парламента?“

Друг интересен момент в проучването е на въпрос дали считат, че би било по-добре армията да има водеща роля в управлението на страната, отколкото парламентът и изпълнителната власт, близо 83% отговарят отри-

цателно, от които (58% отговарят с „не“, а 25% с по-скоро „не“), 3% дават положителен отговор, 9% отбелязват по-скоро „да“, а 5% не могат да преценят. Тук нивото на критично и демократично мислене е много по-високо, но все пак има известна нюансираност в отговорите и липса на стопроцентова категоричност.

Затова възпитанието в духа на свободата и демократичните устои, както и гражданското образование са от изключителна важност за изграждането на демократична нация.

Както казва бившият генерален секретар на ООН, Кофи Анан: „Никой не е роден добър гражданин и никоя нация не е родена демократична. По-скоро и двете са процеси, които продължават да се развиват във времето. Младите хора трябва да бъдат ангажирани още от раждането си“ (United Nations, 1998).

Източник: Авторско изследване

Фигура 3: „Считате ли, че би било по-добре армията да има водеща роля в управлението на страната, отколкото парламентът и изпълнителната власт?“

Младите хора са изведени като приоритет в този мандат на ЕК, като се предвижда и създаването на младежки консултативен съвет към председателя, който ще включва млади хора от всички държави членки и ще я съветва по въпроси, които са от значение за техните връстници в общността. Защитата на психичното здраве онлайн и уязвимостта по отношение на вредите от социалните медии също са залегнали в политическите насоки на преизбора на председател на ЕК (European commission, 2024a).

Включването на младите обаче не само в консултирането, но и в правеното и изпълнението на политики също би имало своята добавена стойност,

защото те стават част от институционалното устройство и политическия процес, говорейки езика на своите връстници и създавайки мост между различните поколения в представителната демокрация. Израстването на младите следва да бъде постепенно, но вътре в системата, а не извън нея. Липсата им в политиката е недостатък, но и поставянето им на най-високите ръководни лидерски позиции в управлението на държавите и институциите, за които се изисква освен експертиза и житейски опит, също възпрепятства постигането на ефективен и устойчив резултат както за тях самите, така и за прогреса на управляваните от тях системи. На последните европейски избори 2024 г. средната възраст в настоящия Европейски парламент, както и в предходния му мандат, е 50 години.

Анализът на Европейския младежки форум на избирателните списъци разкрива тенденция кандидатите под 35-годишна възраст често да заемат позиции с по-малко от 50% вероятност да бъдат на избираемо място. Като цяло по данни на форума, младите хора са 25% от европейското население, но заемат едва 10% от местата в Европейския парламент. В анализа се подчертава, че „парламент, в който липсват млади членове, е склонен да се бори за запазване на легитимността си сред по-младите избиратели, които са все по-разочаровани от традиционните политически структури“ и се отбелязва, че двете най-големи групи в ЕП, представляващи 40% от европейското население – Европейската народна партия и Група на Прогресивния алианс на социалистите и демократите, са отделили от местата си за млади хора, респективно 4,8% за ЕНП и 9,6% за С&Д. Така заедно с „Патриоти за Европа“, имат най-нисък процент млади членове на ЕП в сравнение с другите групи (Maraffa, 2024).

За „Патриоти за Европа“ обаче случаят е специфичен, тъй като неин председател е харизматичната фигура на 28 годишния Джордан Бардела, спечелил сърцата на младите гласоподаватели във Франция и прозвището „кралят на ТикТок (TikTok)“, поради 2 милиона последователи в тази социална медия, както и над 800 000 в другата най-предпочитана от младежите – Инстаграм (Instagram). Бардела е класически пример за създаване на образ чрез история на красив млад човек от бедните предградия на Франция, със скромен произход, говорещ на достъпен за младежите език и използващ ефективно инструментариума на социалните медии. Макар повечето европейски политически анализатори да отчитат, че гръмките му фрази и обещания по-скоро ангажират емоционално аудиторията, отколкото да ѝ предлагат решения и дълбочина на съдържанието, представителите на поколение Z и част от милениалите на възраст под 34 години са гласували за Бардела, който оглавява във Франция формацията на крайно-дясната Мари

льо Пен – „Национално обединение“, спечелила 32% от гласовете (European parliament, 2024c).

Последните европейски избори показват симптоматика в електоралното поведение на гласоподавателите под 30 годишна възраст. Както на европейските, така и на националните избори гласоподавателите на възраст под 30 години дадоха подкрепата си за крайно десни партии като „Alternative für Deutschland (AfD)“ в Германия, „Rassemblement National“ (Национално обединение) във Франция, „Vox“ в Испания, Братята на Италия, „Chega“ (Достатъчно!) в Португалия, „Vlaams Belang“ (Фламандски интерес) в Белгия и партията „Finns“ във Финландия. Намалването на възрастта за гласуване на 16 години в Австрия, Белгия, Германия и Малта и на 17 години в Гърция само засилва тази тенденция. В Германия ултрадясната AfD се радва на ненадминатата популярност сред младите хора, като получава подкрепата на 17% от гласувалите младежи на възраст между 16 и 24 години (Azmanova, 2024).

В тази връзка някои партийни функционери и анализатори биха казали, че предвид оформящата се тенденция най-младите да подкрепят крайно-десните формации и да гласуват не за политики, а за популярни личности в социалните медии, не е ли риск да бъдат включвани младежи на избираеми места в листите. Един от потенциалните отговори, върху които следва да се замислят про-европейските партии е, че те имат значителен неизползван електорален ресурс сред високия процент на младите хора, които не гласуват. По данни на „Статиста“, 62% от гражданите на възраст 18-24 години са се въздържали да гласуват на изборите за Европейски парламент във Франция през 2024 г. (Statista, 2024b). Това е целевата група, към която следва да се насочат кампанийните мениджъри и европейските институции, за да могат да покажат реална алтернатива на крайното дясно от гледна точка на личности и политики, за да успеят да оздравят настоящето и бъдещето на европейската демокрация. Грешка би било да се прави огледален образ на поведение и подход на правене на политика като вече спечелилите и да се таргетира техният електорат, тъй като повече от половината млади хора, отново няма да имат своята представителност в институциите, а далновидността и най-ценното на Съюза – демокрацията и мира, ще бъдат в упадък. Свикването от страна на традиционните партии, в случая на Франция – формацията на президента Еманюел Макрон „Възраждане“ на предсрочни национални избори непосредствено след слаб резултат на европейските, искайки своеобразен вот на доверие от гражданите е също погрешно, тъй като то показва емоционалност, но не и рационалност, игра със страховете, но липса на задълбочен анализ какво пречи да бъдат отново обикнати и да бъдат по-близо до своите граждани.

В този анализ следва да се отчита и наличието вече на ново пространство за сблъсък на идеи и аргументи – така наречения „цифров площад“, в който инструментариума на социалните медии, глобалните мрежови платформи и изкуственият интелект имат ключова роля. Дали дават или не повече гласност на гражданите, и дали провокират или не по-добра чуваемост от отговорните за политиките, следва да бъде установено в последната точка от настоящата студия, поставяйки си въпроса – онлайн пространството помага за развитието на демокрацията или крие риск да се превърне в антидемократична траектория в развитието на отворените европейски общества.

„Цифровият площад“ и изкуственият интелект – нова (анти)демократична траектория?

В ерата на изкуствения интелект, когато все повече тенденциите са към стремеж на бизнес организациите за персонализиран подход за своите клиенти, особено от поколение Z, институциите също следва да се адаптират и да спечелват доверието на различните поколения.

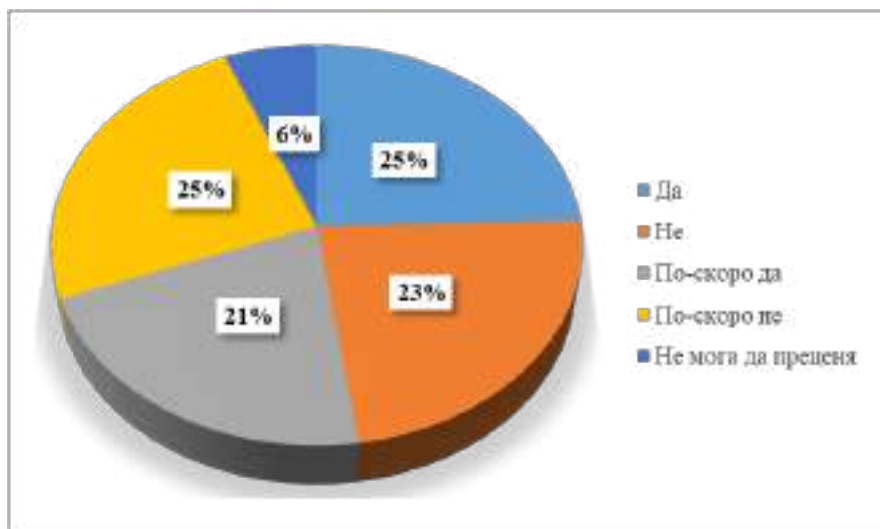
По данни на Евростат, 84% от младите хора в ЕС са използвали интернет, за да участват в социалните медии и мрежи през 2022 г. (Eurostat, 2023). В световен план по данни на Статиста за 2024 г., 18-29 годишните имат предпочитания за следните социални мрежи: Снапчат (Snapchat) – 41%, ТикТок (TikTok) – 35%, Инстаграм (Instagram) – 32% (Statista, 2024a).

Популярното приложение TikTok, създадено от китайския технологичен гигант ByteDance, се сблъсква с все повече забрани в Европа и по света поради различни опасения – от изтичане на поверителни данни към Пекин, пристрастяване на подрастващите и неясни рискове, свързани със съдържанието и интензивната му употреба.

През февруари 2024 г. ЕК открива първо официално производство срещу ТикТок (TikTok), за да прецени дали TikTok може да е нарушило Законодателния акт за цифровите услуги в области, свързани със защитата на малолетните и непълнолетните лица, прозрачността на рекламата, достъпа на изследователите до данни, както и управлението на риска от проектиране, предизвикващо пристрастяване, и вредно съдържание (European Commission, 2024c). Независимо обаче от опитите на институции за намаляване на влиянието на тази мрежа, следва да се отбележи, че съгласно месечния доклад на ТикТок (TikTok) в изпълнение на акта на ЕС за цифровите услуги между август 2023 г. и януари 2024 г. платформата има средно 142 милиона активни месечни потребители в държавите членки на Европейския съюз (European Union, 2024). Така последните години тази социална медия

се превръща в един от най-силните инструменти за политически кампании сред най-младите в Европа.

Относително високата степен на доверие в социалните медии сред младите се потвърждава и в проведеното авторско проучване. На въпрос дали анкетираните считат, че чрез социалните мрежи гласът им като граждани е по-добре чуто от вземащите решение на национално и европейско ниво, 46% отговарят положително (от които 25% дават отговор „да“, а 21% по-скоро „да“), близо 48% отговарят отрицателно, а 6% не могат да преценят.

Източник: Авторско изследване

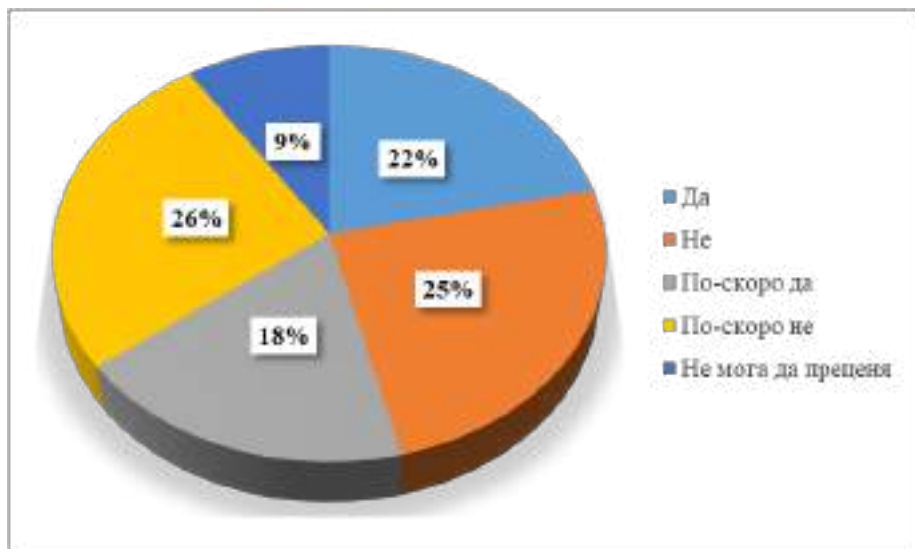
Фигура 4: Считате ли, че чрез социалните мрежи, гласът Ви като граждани е по-добре чуто от вземащите решение на национално и европейско ниво?

Почти половината считат, че в онлайн пространството имат по-голяма възможност за достъп до вземащите решение, както и да изразят мнение, което да бъде чуто. Случващото се до момента в политическия пейзаж показва, че както социалните медии могат да бъдат мобилизатор на определени политически настроения и да накарат младите да упражняват активно своето право на глас в представителните демокрации, така и да останат пространство за обмен на мнения и политически тези, от което не произтичат действия в офлайн среда. И в двата случая, независимо дали избират да упражняват или не правото си на вот, се формират определени електорални нагласи, които ако не бъдат разчетени по правилния начин от партиите и институциите, в средносрочен план ще създадат предизвикателства пред кохезията в европейските общества. Високият процент на трайно не гласу-

ващи има висок риск да прерасне в наказателен вот, който няма да бъде срещу самата демокрация като форма на управление, а срещу политическите субекти, които в една демократична система години наред пренебрегват ниската демократична легитимност, с която функционират, без да съумяват да изграждат достатъчно доверие в демоса и устойчивост на дезинформация и външна манипулация в своите общества.

Съгласно Евробарометър 86% от европейците са съгласни, че бързото разпространение на дезинформация е основен проблем за демокрацията, а 71% от тях заявяват, че често се натъкват на примери за дезинформация (Европейска комисия, 2024b). Затова следва да се отчита, че на този „цифров площад“ често се използват различни социално-когнитивни техники за влияние върху ползвателите на социалните мрежи и платформи.

Затова в авторското проучване е зададен въпрос на студентите дали в социалните мрежи и онлайн пространството намират повече сходно мислеци на тях хора, отколкото в ежедневието в офлайн среда. В резултат 40% отговарят положително (като 22% от тях отбелязват с категорично „да“ и 18% с по-скоро „да“), близо 51% дават отрицателен отговор (като 25% от тях отбелязват с категорично „не“ и 26% по-скоро „не“), 9% от анкетираните не могат да преценят.

Източник: Авторско изследване

Фигура 5: Чувствате ли, че в социалните мрежи и онлайн пространството намирате повече сходно мислеци на Вас хора, отколкото в ежедневието в офлайн среда?

Макар малко над 50% от анкетираните да отбелязват, че не чувстват, че в цифрова среда намират повече споделящи тяхното мнение и светоусещане хора, следва да се отбележи, че другата половина от респондентите – 40% са на противоположното мнение, а останалите 9% се колебаят. Това показва все по-осезаемият ефект от алгоритмите, създаващи илюзорни „ехо-пространства“ и усещане за групово мислене в социалните медии и платформи.

Ехо-камерите са неизбежен страничен продукт на социалните медии, позволяващ на хората да намират сходно мислещи общности онлайн. Илай Парисър предлага термина „филтриращ балон“, описвайки как филтрите на алгоритъма създават изкуствен балон, в който хората чуват гласове, които вече съответстват на техните политически възгледи (Аджемоглу, Джонсън, 2023, с. 315).

Предвид че за представителите на поколение Z е характерна склонността да споделят лична информация и съдържание в интернет, с въвеждането на изкуствения интелект ще нараства все повече успеваемостта на прилаганите социално когнитивни тактики.

Ерата на високите технологии и революция 4.0, „цифровият площад“ се превръща в пространство на конкуренция за умовете и сърцата на хората, което с появата на изкуствения интелект допълнително размива границите между истинност, достоверност на информацията и халюцинация.

Тук под халюцинация се има предвид новото измерение на този глагол, дадено през 2023 г. от екипа на речника на Кеймбридж с оглед на появата на изкуствения интелект и способността на свързаните с него технологични инструменти да „халюцинират“, съставяйки двусмислена информация или достоверно звучаща дезинформация (Cambridge Dictionary, 2023).

Шведската агенция за психологическа отбрана, определя няколко често срещани техники за социална и когнитивна манипулация, тоест дейности, които използват социалните взаимоотношения и мисловни процеси, за да измамат или разрушат определени процеси и системи, правейки ги уязвими. Използването на предвидимо поведение, като например склонността на човек да се присъединява към тези, които са подобни на него и мислят като него, или трудното рационално мислене, когато човек е изложен на емоционално съдържание, се използва ефективно от противника особено в чувствителни социални дебати, за да може да внедри своя дневен ред. Сред тях са: 1) ехо-камери или филтриращи балони са подгрупи, в които хората взаимодействат основно с други, споделящи сходни убеждения както онлайн, така и офлайн. Те четат едни и същи източници и се социализират помежду си, като по този начин ограничават излагането си на различни идеологически мнения. Това може да се използва за разпространение на целенасочена информация; 2) ефектът на групата/бандата, при който хората са

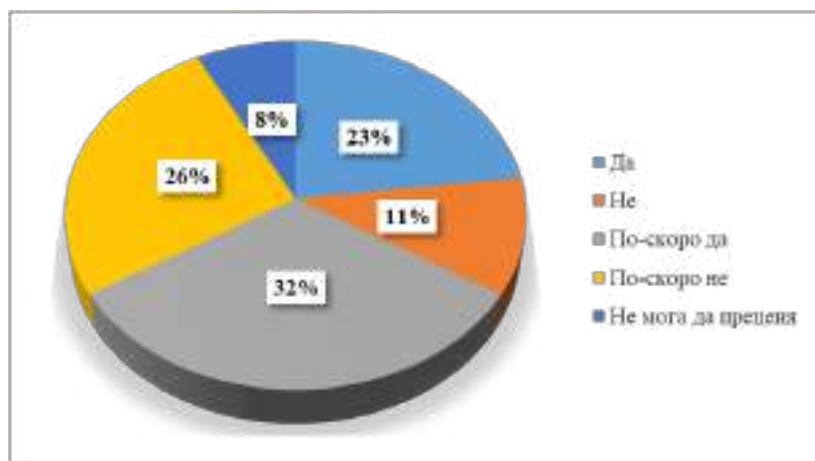
по-склонни да изразяват мнение, когато се чувстват част от мнозинството. Ботовете могат да увеличат броя на харесванията, коментарите и споделянията на публикациите в социалните медии, за да създадат впечатление за социално приемане. Това задоволява когнитивната потребност от принадлежност и улеснява по-нататъшното ангажиране на действителни потребители; 3) тъмни реклами са съобщения, съобразени с психографския профил на дадено лице (комбинацията от психологическите и демографските аспекти). Използвайки данни от социалните медии и други източници, лицата със сходни идеологии и личностни черти се групират, което позволява на целевите реклами да таргетират техните психологически тенденции и да повлияят на поведението; 4) спирала на мълчанието, съгласно която хората в малцинство са по-малко склонни да изразяват мнението си. За разлика от ефекта на групата, социалният конформизъм може да накара хората с непопулярни възгледи да замълчат, водени от страх от изключване или осъждане (Swedish Psychological Defence Agency, 2023, p. 15).

В тази връзка, за да се провери дали е отчетен рискът от появата на изкуствения интелект в авторското проучване е поставен въпрос дали анкетираният считат, че появата на ИИ застрашава сигурността им – лична, социална, икономическа, кибер, геополитическа. В резултат над 55% от респондентите отговарят положително (23% с „да“ и 32% с по-скоро „да“), 37% отговарят отрицателно (11% с „не“ и 26% с по-скоро „не“) и близо 8% не могат да преценят.

Като цяло, въпреки че мнозинството вижда многоаспектността на риска от ИИ, сравнително високият процент на неவிждащите заплаха, както и нерешителните респонденти показва, че изкуственият интелект е припознат и като възможност, инструмент за развитие и растеж. В действителност това е така. От една страна, ИИ може да бъде множител на човешката креативност и потенциал и използван за експоненциалното развитие на икономиката и просперитет на обществото. От друга страна, автоматизацията в резултат на внедряването на ИИ може да доведе до значителна загуба на работни места, а генеративният изкуствен интелект може ефективно да бъде използван за поляризация, дезинформация и чуждестранно манипулиране на информация и вмешателство.

В допълнение ИИ дава предимство на автократичните режими, поради централизирания подход на събиране и управление на данни и огромни масиви от информация. Например мнозина виждат в китайския модел и системата за социален кредит прототип на една нова „дигитална диктатура“, в която авторитарното управление се поддържа с интензивен надзор и събиране на данни (Аджемоглу, Джонсън, 2023, с. 298).

Всичко зависи кой и за какви цели ще го използва и до колко европейските институции и общество са подготвени и устойчиви да идентифицират заплахата и противодействат в случаите, когато се използва за злонамерени цели и с липса на далновидност към човешката цивилизация.

Източник: Авторско изследване

Фигура 6: Считате ли, че появата на изкуствения интелект застрашава сигурността Ви – лична, социална, икономическа, кибер, геополитическа

В ерата на изкуствения интелект „цифровият площад“ се превръща в новата агора за политически дебат. Територия без граници, в която атрактивността на посланието, а не толкова фактите, има превес. Пространство, в което са активни европейските граждани, но чиято собственост и управление е извън Европа, тъй като най-големите платформи са създадени и финансирани основно от САЩ, Китай и Русия.

Така, нямайки собствени глобални платформи, единствената сила, която Европейският съюз може да упражни към момента, за да участва в цифровия „баланс на силите“, е нормативната.

Затова Съюзът приема Акт за изкуствения интелект през 2023 г., който налага строги правила за системите за изкуствен интелект, които оказват влияние върху демократичните процеси. Актът влиза в сила през 2024 г. и има за цел да гарантира, че системите с изкуствен интелект се разработват и използват отговорно. Правилата налагат задължения на доставчиците и внедрителите на технологии с ИИ и регулират разрешаването на системи с изкуствен интелект на единния пазар на ЕС (Съвет на Европейския съюз, 2024). Чрез него през 2024 г. ЕС създава Европейска служба за изкуствен

интелект, както и центрове за анализ и обмен на информация с цел подобряване на взаимодействието между държавите членки.

Законът е първата по рода си правна рамка за изкуствения интелект, която е насочена към рисковете от ИИ и позиционира Европа да играе водеща роля в регулирането на тази сложна материя в световен мащаб. Новите правила насърчават употребата в Европа и извън нея на надежден ИИ, доставящ достоверна информация, като се гарантира, че системите за изкуствен интелект спазват основните човешки права, безопасността и етичните принципи, и като се насочи вниманието към потенциалните рискове от различни мощни и въздействащи модели на ИИ. Четирите нива на риск, които категоризира Съюзът, правейки правилата по-строги при по-висок риск, са: 1) минимален или никакъв риск са системите с изкуствен интелект, като например игри или филтри за спам, които не представляват риск и не са регулирани; 2) ограничен риск при инструменти с изкуствен интелект като чатботове или системи с ИИ, генериращи съдържание, които с цел прозрачност трябва да уведомят потребителите, че предоставената информация е генерирана от изкуствен интелект; 3) висок риск са системи с ИИ, използвани в области като здравеопазването, автономното шофиране, биометрична идентификация на лица, които са замесени в престъпна дейност или са предмет на разследвания, които подлежат на строги изисквания и задължения за получаване на достъп до пазара на ЕС; 4) неприемлив риск, при който е забранено използването на системи с ИИ в ЕС, които представляват заплаха за безопасността, правата или поминъка на хората. Те включват когнитивно-поведенческа обработка, прогнозиране в полицейската област, разпознаване на емоции на работното място и в образователните институции, както и социално оценяване. Забранява се и използването на системи за дистанционна биометрична идентификация в реално време, като например лицево разпознаване от правоприлагащите органи на обществени места, с някои ограничени изключения (Съвет на Европейския съюз, 2024).

От гледна точка на своята нормативна сила, ЕС успява да бъде пример на световно ниво, но от гледна точка на изграждането на устойчивост и подготовка за „бойното поле“ на бъдещето, ще са необходими много повече усилия и ресурси за развиване на способности и наваксване.

Заклучение

На база на гореизложеното могат да бъдат изведени следните основни изводи и препоръки, които да спомогнат за оздравяване на европейската демокрация:

- необходимост от ясно осъзнаване на комплексните предизвикателства пред европейската демокрация с появата на „цифровия площад“ и из-

куствения интелект и по-добра координация по темата в Колегиума на бъдещите ресорни еврокомисари (2024 – 2029);

- необходимост от познаване на социално-когнитивните техники за манипулация (като ехо-камери, филтриращи балони, ефектът на групата, тъмни реклами, спирала на мълчанието и др.) и дезинформация и от изграждане на подготвеност и устойчивост в европейските граждани и общества;
- необходимост от по-интегриран подход към демокрацията в условията на поликризисност, съгласно който цифровата трансформация, образованието, културата, сигурността и отбраната вървят ръка за ръка, а съществуващите и бъдещи законодателни и незаконодателни инициативи в областта почиват на по-добра междусекторна координация и единна визия;
- необходимост от преодоляване на рисковете от поляризация в обществото, невярна информация и дезинформация, кибер несигурност, посредством по-добра подготовка за когнитивното „бойно поле“, в което центърът на тежестта е населението и политическият процес и целта на противника са умовете и сърцата на европейските граждани;
- необходимост новият щит за европейската демокрация да бъде носен от подготвени „рицари“, което предполага изграждане на европейска идентичност, формиране на про-европейски начин на мислене, осъзнато чувство за принадлежност и европейско гражданство, изграждане на умения за устойчивост в когнитивната сфера, развиване на компетентности за медийна грамотност и критично мислене;
- необходимост от провеждане на активно гражданско образование и на европейска комуникационна политика, не само информиращи и формиращи знание, но и общуващи и докосващи емоционално своята аудитория;
- необходимост от промяна в подхода на про-европейските партии и техните членове в държавите членки по начина на формиране на техните листи и на водената от тях политическа кампания, така, че да спечелят доверието на големия процент негласуващи европейски граждани и да не оставят поколение Z в ръцете на крайно-десните формации;
- необходимост от укрепване на европейската демокрация чрез образование, сътрудничество, законодателство и инфраструктура и недопускане чрез манипулиране на човешкото съзнание, когниции, емоции и поведение демократичните общества в ЕС да се трансформират в анти-демократични;
- необходимост „цифровият площад“, в който инструментариумът на социалните медии, мрежови платформи и изкуственият интелект са воде-

ци, да се превърне в демократична агора за диалог и колективна интелигентност, в която истината и фактите, а не манипулацията, емоциите и наратива да вземат превес;

- необходимост от колективна защита на европейската демокрация и недопускане на дигитална диктатура от страна на авторитарните режими и технологичните компании.

В заключение, следва да се отбележи, че Европейският съюз е символ на мира и демокрацията и именно затова е отличен през 2012 г. с Нобеловата награда за мир, заради своето застъпничество по отношение на помирение-то, демокрацията и човешките права в Европа. Тази уникалност следва да бъде съхранена от всички европейски граждани, европейски институции, държави членки, политически партии, гражданското общество, медиите, бизнеса, технологичните компании и академичните среди. Следва да се отчитат спецификите на онлайн демокрацията и да се изгради нужната подготвеност и устойчивост на европейските граждани, общества, институции и икономика.

Цифровият площад не следва да бъде допускано да се превръща в анти-демократична траектория, а в пространство на конструктивен дебат и колективна мъдрост, освободен от физически, но не и от морални граници.

Ако не се случи пробуждане по темата в отговорните за политиките, както и осъзнаване от европейските граждани за тяхната обществена и историческа роля, рискът да бъдат разрушени основите на един уникален по своята същност икономически и политически проект, доближаващ се до утопичното, е голям. Европейската демокрация не заслужава пасивността на можещите и знаещите и агресивността на рушащите и безперспективните.

Използвана литература

- Аджемоглу, Д., Джонсън, С. (2023). Власт и прогрес. Нашата хилядолетна битка за технологиите и просперитета, Издателство: Изток – Запад. (Adzemoglu, D., Johnson, S., 2023, Vlast i progres. Nashata khilyadoletna bitka za tekhnologiite i prosperiteta. Izdatelstvo: Iztok – Zapad).
- Европейска комисия. (2024a). Защита на демокрацията, (Evropeyska komisia, 2024, Zashtitaa na demokratsiyata), available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/protecting-democracy_bg (accessed 5 September 2024)
- Европейска комисия (2024b). Стандартен Евробарометър 101. (пролет - 2024), (Evropeyski sayuz, 2024, Standarten Evrobarometar 101 (prolet - 2024)), available at: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3216> (accessed 6 October 2024)

- Европейски парламент. (2024). Инструмент за сравнения, (Evropeyski parlament, 2024, Instrument za sravnenia), available at: <https://www.results.elections.europa.eu/bg/instrumenti/instrument-za-sravneniya/> (accessed 5 September 2024)
- Котлър, Ф., Картаджая, Х., Сетиуан, И. (2022). Маркетинг 5.0: За технологиите и хората, Издателство: Locus. (Kotler, F., Kartadzaya, H., Setiawan, I., 2022, Marketing 5.0: Za tekhnologiite i horata, Izdatelstvo: Locus).
- Ролс, Е., Ригс, К. (2023). Малка книга за психологията, Издателство: Изток – Запад, с. 61-62 (Rolls, E., Riggs, K., 2023, Malka kniga za psikhologiyata, Izdatelstvo: Iztok – Zapad, s. 61-62).
- Съвет на Европейския съюз. (2024). Акт за изкуствения интелект, (Savet na Evropeyskia sayuz, 2024, Akt za izkustvenia intelekt, nalichen), available at: <https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/artificial-intelligence/> (accessed 6 October 2024)
- Azmanova, A. (2024). How far-right parties seduced young voters across Europe, The Guardian, available at: <https://www.theguardian.com/commentisfree/article/2024/jun/14/far-right-seduced-young-voters-europe-elections> (accessed on October 6, 2024)
- Cambridge Dictionary. (2023). Hallucinate' is Cambridge Dictionary's Word of the Year 2023, available at: <https://www.cambridgeenglish.org/news/view/hallucinate-is-cambridge-dictionary-word-of-the-year-2023/> (accessed on October 6, 2024)
- European commission. (2024a). Europe's choice, Political Guidelines for the next European Commission 2024 – 2029, Ursula von der Leyen, available at: https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf (accessed on October 6, 2024)
- European Commission. (2024b). Mission Letter Ursula von der Leyen, Michael McGrath Commissioner-designate for Democracy, Justice, and the Rule of Law, Brussels, available at: https://commission.europa.eu/document/907fd6b6-0474-47d7-99da-47007ca30d02_en (accessed on September 17, 2024).
- European Commission. (2024c). Commission opens proceedings against TikTok under the DSA regarding the launch of TikTok Lite in France and Spain, and communicates its intention to suspend the reward programme in the EU, available at: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_2227 (accessed on September 17, 2024).
- European Commission. (2024d). Flash Eurobarometer 522 (Democracy), Brussels, available at: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2966> (accessed on September 5, 2024)

- European Commission. (2020). Communication on the European democracy action plan, available at: https://commission.europa.eu/document/63918142-7e4c-41ac-b880-6386df1c4f6c_en (accessed September 5, 2024)
- European Commission. (2024e). Eurobarometer. EU Post-electoral survey 2024, available at: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3292> (accessed October 5, 2024)
- European Council. (2024). Strategic Agenda 2024 – 2029, available at: https://www.consilium.europa.eu/media/4aldqfl2/2024_557_new-strategic-agenda.pdf (accessed September 5, 2024)
- European parliament. (2024a). Cost of living is citizens' main concern at the start of the new legislature, available at: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240930IPR24358/cost-of-living-is-citizens-main-concern-at-the-start-of-the-new-legislature> (accessed October 6, 2024)
- European Parliament. (2024b). Legislative Train 09.2024: A new push for European democracy, defense of democracy package, including a proposal on the protection of the EU democratic sphere from covert foreign influence - Q2 2023, available at: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/carriage/defence-of-democracy-package/report?sid=8401> (accessed September 17, 2024).
- European parliament. (2024c). Results by national party – 2024 – 2029. France – Official results, available at: <https://results.elections.europa.eu/en/national-results/france/2024-2029/> (accessed October 6, 2024)
- European Union. (2024). Monthly Active Recipients Report. Information about TikTok's Monthly Active Recipients number for the European Union, available at: <https://www.tiktok.com/transparency/en/eu-mau-2024-2/> (accessed October 6, 2024)
- Eurostat. (2023). 96% of young people in the EU uses the internet daily, available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230714-1> (accessed October 6, 2024)
- Giordano, J. (2018). The Brain is the Battlefield of the Future. Modern War Institute, available at: <https://mwi.westpoint.edu/mwi-video-brain-battlefield-future-dr-james-giordano/> (accessed October 6, 2024)
- Maraffa, F. (2024). European Elections 2024: Young People never had a chance, available at: <https://www.youthforum.org/news/european-elections-2024-young-people-never-had-a-chance> (accessed September 17, 2024).
- NATO. (2023a). Cognitive Warfare: Strengthening and Defending the Mind, available at: <https://www.act.nato.int/article/cognitive-warfare-strengthening-and-defending-the-mind/> (accessed September 5, 2024)
- NATO. (2023b). Cognitive Warfare: Beyond Military Information Support Operations, available at: <https://www.act.nato.int/article/cognitive-warfare->

- beyond-military-information-support-operations/ (accessed September 5, 2024)
- Statista. (2024a). Distribution of leading social media platform users in the United States as of September 2023, by age group, available at: <https://www.statista.com/statistics/1337525/us-distribution-leading-social-media-platforms-by-age-group/> (accessed September 17, 2024).
- Statista. (2024b). French people who abstained from voting for the European elections 2024, by age, available at: <https://www.statista.com/statistics/1010978/abstainees-voting-european-elections-france/> (accessed October 6, 2024)
- Sterkenburg, N. (2019). Far right Extremism, A practical introduction to far-right extremism. RAN Center of Excellence, available at: https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2019-12/ran_fre_factbook_20191205_en.pdf (accessed October 6, 2024)
- Swedish Psychological Defence Agency. (2023). Countering information influence activities. A handbook for journalists, available at: <https://www.mpf.se/download/18.5ed1a83718d2a5fd639d524/1706648817558/countering-information-influence-activities-a-handbook-for-journalists.pdf> (accessed October 6, 2024)
- Torkington, S. (2023). We're on the brink of a 'polycrisis' – how worried should we be?. World Economic Forum. 2023, available at: <https://www.weforum.org/agenda/2023/01/polycrisis-global-risks-report-cost-of-living/> (accessed September 5, 2024)
- United Nations. (1998). SG/SM/6670, A society that cuts itself off from its youth severs its lifeline, Secretary-General tells Ministers for Youth World Conference, 10 August 1998, available at: <https://press.un.org/en/1998/19980810.sgsm6670.html> (accessed September 17, 2024).

EUROPEAN DEMOCRACY IN THE ERA OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND POLYCRISIS

Chief Assist. Prof. Monika Panayotova, PhD
International Relations Department
Faculty of International Economics and Politics
University of National and World Economy
e-mail: monika.panayotova@unwe.bg

Abstract

The aim of the study is to analyse the challenges facing European democracy in the era of artificial intelligence and the conditions of polycrisis, related to the risks of societal polarisation, disinformation, the emerging of cognitive „battlefield“ attacking the minds and hearts of European citizens, in particular young people. After reviewing the global risks according to the World Economic Forum, the results of the European elections in 2024, the strategic priorities of the European Union and the European Commission for the new five-year mandate (2024-2029); and taking into account the growing number of far-right formations in the European Parliament due to the vote of Generation Z, the author shows certain causes and symptoms of the „health“ of European democracy. In addition to the methods of analysis and synthesis of primary and secondary sources of information, generalization, inductive and deductive research approach, the study uses the method of frequency distribution by presenting results from an author survey among 65 students, 98% of them, representatives of Generation Z. In conclusion, the publication draws certain conclusions and recommendations for the healing the heart of democracy related to: the new shield of European democracy, which needs trained „knights“; the vulnerability of open European societies; and the risk that the „digital square“ and AI can become an anti-democratic trajectory, undermining the foundations of the EU.

Keywords: European democracy, artificial intelligence, cognitive domain, disinformation, youth, polycrisis, EU

JEL: F50, F53, D81, Z18, O52